

MFI undersøger **Fortrolige kilder**

Af Nils Mulvad

December 2020

Nils Mulvad

Undersøgelsen er udarbejdet af Nils Mulvad på vegne af Mediernes Forsknings- og Innovationscenter. Nils Mulvad er født i 1955. Redaktør i Kaas & Mulvad. Uddannet fra Danmarks Medie- og Journalisthøjskole i 1989. Lektor på DMJX 2001-2015. 2001-2006 direktør for Dicar – Center for Analytisk Journalistik. Tidligere ansat på bl.a. Jyllands-Posten. European Journalist of the Year 2006. Medstifter af Foreningen for Computerstøttet Journalistik i 1997 og Dicar i 1999, Global Investigative Journalism Network i 2003 og Farmsubsidy.org i 2005. Formand for Åbenhedstinget.

E-mail: nils.mulvad@kaasogmulvad.dk

Om MFI

Mediernes Forsknings- og Innovationscenter, MFI, er et videnscenter forankret på Center for Journalistik på Syddansk Universitet. Centeret indsamler, bearbejder og formidler systematisk de seneste ind- og udenlandske data på medieområdet. Vores mål er at levere aktuelle og brugbare undersøgelser, der giver mediebranchen indsigt og inspiration til at udvikle nye løsninger til fremtidens medier.

Link: <https://www.sdu.dk/mfi>

Tak til

Tak til Jyllands-Postens Fond, der har støttet undersøgelsen. Tak til Oluf Jørgensen for sparring med undersøgelsen i forbindelse med hans sideløbende undersøgelse af de juridiske forhold omkring whistleblowers. Og tak til professor MSO Arjen van Dalen, Syddansk Universitet, for sparring til rapporten.

Indhold

Undersøgelsens hovedkonklusioner	4
Hvorfor en undersøgelse af journalisters brug af fortrolige kilder	5
Sådan er undersøgelsen udført	7
De interviewede	8
Undersøgelsens nøglebegreber og baggrund	11
Seks typer af fortrolige kilder	13
Omfanget af fortrolige kilder stiger	15
Hvordan får journalister fortrolige kilder?	17
Svært at få kilder i centraladministrationen	20
Får afsløringer konsekvenser?	22
Fortrolige kilder i Forsvaret	24
Tekniske guidelines	25
Får redaktører oplyst kilders identitet?	26
Hvor ofte afsløres journalisters fortrolige kilder?	28
Skal journalister afsløre andre journalisters fortrolige kilder?	31
Vil whistleblowersystemer mindske behovet for fortrolige kilder?	33
Vil whistleblowerbeskyttelse give fortrolige kilder bedre beskyttelse?	35
Anbefalinger	37
Bilag: Spørgeramme om fortrolige kilder	38

Undersøgelsens hovedkonklusioner

Brugen af fortrolige kilder i Danmark stiger

Danske undersøgende journalister bruger i stigende omfang fortrolige kilder. Det voksende behov skyldes især tre forhold. 1) Flere af de interviewede arbejdede tidligere med mere dag-til-dag-stof, hvor behovet for fortrolige kilder ikke er det samme som nu i deres undersøgende journalistik. 2) Med offentlighedsloven fra 2013 blev det sværere at få materiale fra offentlige myndigheder ved hjælp af aktindsigt. 3) Embedsmænd er blevet mere lukkede og sværere at få fat i, hvad der gør simple ønsker om en baggrundsbriefing vanskelig og derfor øger behovet for at få embedsmænd som fortrolige kilder.

Fortrolige kilder er afgørende for undersøgende historier

De fortrolige kilder spiller en afgørende rolle i næsten alle undersøgende journalistiske historier, bl.a. fordi langt mindre i dag kan hentes ved brug af offentlighedsloven.

Journalister benytter forskellige metoder

Journalisterne udvikler deres egne metoder til at skabe et tillidsforhold til fortrolige kilder. Helt generelt er det vigtigt for de fortrolige kilder at kunne have fuld tillid til journalisten. Det vil for eksempel sige, at redaktører eller andre journalister ikke får oplyst kildens identitet, uden at kilden har sagt god for det.

Sjældent at fortrolige kilder afsløres

Næsten ingen af journalisternes fortrolige kilder er blevet afsløret. Nogle kilder har af sig selv valgt at stå frem. De fleste fortrolige kilder har ikke været inde i et whistleblowersystem først. Derfor tvivler journalisterne på, at whistleblowersystemer vil betyde særlig meget for deres mulighed for at få fortrolige kilder.

Offentlighedslov mindsker betydning af aktindsigt

Offentlighedsloven fra 2013¹ har gjort det sværere at basere undersøgende journalistik på aktindsigt, fordi langt flere dokumenter og oplysninger kan undtages fra udlevering. Derfor spiller fortrolige kilder en større rolle i dag.

Embedsværket er blevet mere lukket

Embedsværket i Danmark er generelt blevet betydeligt mere lukket gennem de seneste 20 år. Dog er der i dag få tegn på en begyndende større åbenhed.

¹ LOV nr. 606 af 12/06/2013 - <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2013/606>

Hvorfor en undersøgelse af journalisters brug af fortrolige kilder

Beskyttelse af fortrolige kilder har altid været et kernepunkt for journalister. Kildebeskyttelse er et grundprincip for journalistik i hele verden, fordi det er en forudsætning for, at journalister kan af-dække historier om magtmisbrug, korruption, svindel og andre kritisable forhold.

På internationale konferencer i undersøgende journalistik er der forskellige sessioner med anbefalinger til metoder for behandling af fortrolige kilder. Det drejer sig både om anbefalinger af tekniske platform og de mere praktiske metoder i den direkte dialog med kilderne.

Medieforskerne Mogens Meilby og Charlotte Wien undersøgte brugen af anonyme kilder i den danske dagspresse i 1993 og 2003. Det skete ved en kvantitativ analyse. Den metode er videreført i foråret 2014 af Jeppe Reedtz Husted, Daniel Stolzenbach Jensen, Mathias Ertmar Mencke, Marcel Mirzaei-Fard og Frederik Sundby-Lebech i rapporten "394 ANONYME KILDER - en undersøgelse af danske mediers brug af anonyme kilder"².

De skriver:

"I forskningsøjemed kan brugen af anonyme kilder overordnet set undersøges på tre forskellige måder, hvilket naturligt resulterer i forskellige perspektiver: (1) En receptionsanalyse af læsernes opfattelse af anonyme kilder – eksempelvis i forhold til troværdighed. (2) En afsenderanalyse af journalister og redaktørers motivation for at bruge anonyme kilder – eksempelvis i forhold til etik. (3) En optællingsundersøgelse af de anonyme kilders omfang i medierne. I dansk kontekst er der foretaget to større optællingsundersøgelser af anonyme kilder samt en afsenderanalyse, mens en receptionsanalyse endnu ikke er gennemført (Wien, 2003: 56ff³). Helle Nissen Kruuse foretog en afsenderanalyse i 1991 af redaktionernes interne retningslinjer i forhold til brugen af anonyme kilder (Ibid.: 56)⁴. De to optællingsundersøgelser fokuserer på fænomenets omfang i Danmark og tager således afsæt i en forholdsvis simpel om end omfattende kvantitativ optælling af kilder. Den første undersøgelse blev foretaget af daværende lektor på Journalisthøjskolen Mogens Meilby i 1993, og i 2003 udkom medieforsker Charlotte Wien fra Center for Journalistik ved Syddansk Universitet med en tilsvarende undersøgelse: en optælling af anonyme kilder på otte dagblade over fem dage (Ibid.: 60ff). Wien konkluderede, at antallet af anonyme kilder var steget eksplosivt siden Meilbys undersøgelse (Ibid.)."

I undersøgelsen fra 2014 konkluderer forfatterne, at anvendelsen af anonyme kilder er faldet markant siden 2002. De konstaterer et større forbrug af anonymiserede kilder på netmedierne i forhold til de trykte dagblade samt et mindre forbrug af anonyme kilder i indlandspolitiske artikler i forhold til eksempelvis udlandsstof."

² <https://core.ac.uk/download/pdf/43029005.pdf>

³ Wien, Charlotte (2003): Vis mig hvem dine kilder er – om selvjustits og moral i dansk dagbladsjournalistik, Nordicom Information årg. 25, nr. 3. Nordicom.

⁴ Kruuse, Helle Nisse (1991): Etik i journalistik, Forlaget Ajour.

Denne undersøgelse kan ses som en afsenderanalyse af journalisters og redaktørers motiver. I undersøgelsen ser jeg også på det etisk ligesom i Helle Nissen Kruuses undersøgelse fra 1991. Vinklen er dog indsnævret til kun at fokusere på, hvordan kildebeskyttelsen foregår rent praktisk i Danmark i dag i undersøgende journalistik.

Undersøgelsen vil især fokusere på, i hvor høj grad undersøgende journalister anvender fortrolige kilder, hvordan kontakten til de fortrolige kilder foregår, hvad kilderne bidrager med, og om de bliver afsløret.

Sådan er undersøgelsen udført

For at undersøge den praktiske kildebeskyttelse i Danmark har jeg interviewet 17 danske journalister, der arbejder på forskellige medier og stofområder. Alle 17 er eller har været undersøgende journalister.

Kvalitative interviews vurderer jeg som den bedste metode til at få indsamlet oplysninger om praksis med fortrolige kilder i dag. Alternativt kunne jeg have benyttet rundspørge, men det ville risikere ikke at kortlægge de faktiske metoder omkring fortrolige kilder, fordi svarpersoner i sådanne undersøgelser ofte blot krydser af i bokse eller kommer med meget summariske forklaringer. For at få nuancer med er det nødvendigt at lade undersøgelsen foregå som et kvalitativt interview, hvor man følger op og spørger ind til tingene, når der er denne basis for uddybning.

De interviewede er udvalgt ud fra, at de alle skulle have grundig erfaring med undersøgende journalistik, hvor der er mere behov for fortrolige kilder end i almindelig journalistik. De skulle repræsentere forskellige stofområder og medietyper.

Der er således journalister fra landsdækkende og regionale medier, fra omnibusmedier og tabloidmedier, fra radio og TV. Der er journalister med stofområde inden for politik, erhverv, forsvar og almen dækning, bl.a. sundhed. Der er journalister i undersøgelsen, der har erfaringer fra deltagelse i internationale undersøgende journalistnetværk.

På forhånd udarbejdede jeg en spørgeramme, som nogle af de interviewede bad om at måtte se på forhånd. Det fik de. Se bilag til denne rapport.

Spørgerammen var ikke en slavisk skabelon, men en vejledning. Metoden var at følge svar med opfølgende og uddybende spørgsmål, som er metoden i grundige interview. Interviewene er foretaget i juni, juli og august 2020. Typisk er de foretaget via telefon og har været af omkring en times varighed hver.

De 17 journalister har fortalt om erfaringer og arbejdsmetoder. Oplysningerne har jeg systematiseret i en række temaer, hvor jeg har citeret fra de interviewede. Har de nævnt eksempler på historier, har jeg indsat en kort beskrivelse i teksten.

Alle 17 journalister har fået deres citater og eksempler til gennemsyn. Ønsker om justeringer er efterkommet. Det er først og fremmest sket for at sikre, at beskrivelserne ikke indirekte kommer til at indikere, hvem de fortrolige kilder kan være.

Konklusioner i rapporten har været diskuteret med forskningschef emeritus Oluf Jørgensen, der sideløbende har gennemgået den retlige tilstand omkring whistleblowers.

Jeg har selv arbejdet som journalist og anvendt kildebeskyttelse i 35 år. Jeg kender de interviewede og vurderer, at mit kendskab til de interviewede journalister har været en fordel for at få en grundig og retvisende beskrivelse.

De interviewede

De 17 interviewede bringes her i alfabetisk rækkefølge efter mediets navn og journalistens efternavn.

Eva Jung, Berlingske, har siden 2019 været undersøgende journalist i Indsigtsgruppen på Berlingske Business. Fra 2017-2019 var hun avisens korrespondent i Bruxelles, hvor hun dækkede alt EU-relateret stof. Hun er især kendt for at være med på holdet bag afsløringen af hvidvasksagen i Danske Bank, der udløste en Cavlingpris. Som helt nyuddannet fra Syddansk Universitet kom hun i 2011 med i Berlingskes gruppe for undersøgende journalistik. Eva Jung blev valgt til bestyrelsen for Global Investigative Journalism Network i 2015. Hun har været næstformand i Foreningen for Undersøgende Journalistik i Danmark 2012-2017.

Lars Nørgaard Pedersen, Berlingske, er undersøgende journalist, redaktionschef og chef for Berlingskes gravegruppe, uddannet fra DMJX i 2001. Siden 2015 har han været en del af Berlingskes redaktionsledelse, og han underviser i undersøgende journalistik ved Mediernes Efteruddannelse. Lars Nørgaard Pedersen har fået Cavlingprisen to gange og har stor erfaring i at beskytte hemmelige kilder og håndtering af fortroligt materiale.

Søren Kjellberg Ishøy, B.T., har været undersøgende journalist på avisen siden 2015. Inden da var han i knap ni år journalist på Ekstra Bladet. Han er uddannet fra RUC i 2005 og har blandt andet dækket sagen om borgmester Anna Mee Allerslev (R) i Københavns Kommune. Han er ved landsretten i 2020 frikendt for at have viderebragt fortrolige oplysninger om skudmanden fra Krudttønden, Omar el-Husseins familiemedlemmer i en artikel fra 2015. Han var i 2017 nomineret til FUJ-Prisen for en sag om ulovlige vennetjenester i Rigspolitiet.

Johan Christensen, Børsen, er siden 2014 redaktør for avisens undersøgende journalistik. Han dækker også økonomisk kriminalitet og civile tvister. Han er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1999.

Thomas G. Svaneborg, Børsen, er undersøgende journalist på avisen. Tidligere var han journalist og korrespondent på Vejle Amts Folkeblad, Økonomisk Ugebrev, Morgenavisen Jyllands-Posten og DR Nyheder. Modtager af FUJ-Prisen to gange, Den Store Publicistpris 2014 og TV Prisen for årets bedste dokumentar i 2019. Uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1991.

Christine Cordsen, Danmarks Radio, har siden 2016 været politisk korrespondent på DR Nyheders Christiansborg-redaktion. Hun er en del af det team, der producerer politiske nyheder til både tv, radio og net. Desuden analyserer hun dansk politik i tv, radio og på dr.dk. Christine Cordsen blev uddannet som journalist i 1986 fra Danmarks Journalisthøjskole. Efter nogle år på Ritzaus Bureau, TV2 og Alt for damerne blev hun i 1993 ansat på Politikens Christiansborg-redaktion. I 2009 skiftede Christine Cordsen fra Politiken til Jyllands-Posten, hvor hun først var leder af avisens politiske redaktion og senere politisk analytiker.

Astrid Fischer, Danmarks Radio, er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1986 og har siden arbejdet i DR – fra 2015 i DR Nyheders undersøgende redaktion. Hun har været med til at afsløre svigt i Sundhedsstyrelsens tilsyn, bl.a. i Psykiatersagen, arbejdsmiljøproblemer i vindmølleindustrien og Dan-Bunkerings rolle i en sag om ulovlige leverancer af jetbrændstof til krigen i Syrien. Astrid Fischer har to gange modtaget FUJ-prisen og tre gange været nomineret til Cavling.

Mette Mayli Albæk, Danmarks Radio, har siden 2015 været retsanalytiker i DR. Hun analyserer og rapporterer om krimistof, skudepisoder, tendenser i politiet, fængsler og retssager til dr.dk

og DR's tv- og radiokanaler. Mette Mayli Albæk har dækket adskillige terrorangreb og har indgående kendskab til politiets og efterretningstjenestens arbejde. Hun er uddannet fra DMJX i 2012, og hun underviser i kildekontakt for journalister i Norge og Danmark.

Bruno Ingemann er journalist på bladet Kommunen og kommunen.dk og en af de to stiftere af "Et Spadestik Dybere" i 2000. Det er en konference og journalistpris for regional undersøgende journalistik. Han er tidligere souschef og chef for DR Nordjylland og journalistisk redaktør og medlem af chefredaktionen på Nordjyske Medier, hvor han også var leder for den undersøgende journalistik. Han har været redaktør i Midtjyske Medier og Jysk Fynske Medier og var frem til august 2020 journalist på Randers Amtsavis. Han er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1983 og er master i redaktionel ledelse fra Syddansk Universitet i 2008.

Heine Jørgensen, Ekstra Bladet, har siden 2019 været projektchef i avisens gravergruppe. Han har i 20 år været i mange hjørner af journalistik, både på regionale og landsdækkende medier, hvor han især har arbejdet med undersøgende journalistik og web/video/lyd.

Ulrik Dahlin, Information, er udlært typograf, men arbejdede på Ugeavisen København som journalist i 1982. I perioden 1986-1993 arbejdede han for Månedssbladet Press og fra 1994 til 2000 freelancer på nyhedsbureauet Express. Ulrik Dahlin har været ansat på Information siden 2000 og vandt Cavlingprisen i 2012 sammen med Anton Geist for deres dækning af Statsløsningen.

Morten Pihl, Jyllands-Posten, har siden 2003 været ansat som en del af avisens gravergruppe. Han er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1986. Morten Pihl har tre gange vundet Cavlingprisen, senest i 2019 sammen med Tea Krogh Sørensen for deres afsløringer af, hvordan sygehuse i strid med de nationale retningslinjer gav kvinder mangelfulde undersøgelser for brystkræft. Han stod også bag serien "Lægernes store tagselvbord" om overlægers misbrug af forskningsmidler til private formål. Morten Pihl fik Cavlingprisen første gang i 2002 sammen med Jakob Priess-Sørensen, dengang som ansat på B.T., for afsløringerne i Farum-sagen, som sendte borgmester Peter Brixtofte (V) i fængsel.

Niels Sandøe, Jyllands-Posten, sidder i avisens erhvervsgravergruppe. Han er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1987 og har været på Jyllands-Posten siden 1995. Han har været nomineret til Cavlingprisen fem gange for en række afsløringer og artikelserier. Bl.a. om nepotisme, magtmisbrug og pamperi i henholdsvis Codan og Lærerstandens Brandforsikring og for "Det Store Ejendomsspil" om ejendomsboblen, der var pumpet op med ikke-eksisterende kroner og byggede på overbelåning og pantebrevskarruseller samt for bogen "Andre Folks Penge".

Jette Aagaard, Jyllands-Posten, sidder i avisens erhvervsgravergruppe. Hun er uddannet fra Syddansk Universitet i 2010 og har været på Børsen og Berlingske før hun i 2014 kom til Jyllands-Posten. Jette Aagaard har gennem en årrække dækket bankkrak, bankpakker og direktørfyringer. I en stribe kritiske artikler satte hun i 2013 fokus på, hvor tæt Danske Bank kom på kanten, da finanskrisens storme ramte i 2008 og 2009, herunder hvilke ekstraordinære tiltag politikere, Nationalbanken og myndigheder måtte trække op af hatten for at sikre, at bankerne ikke væltede hele den danske samfundsøkonomi.

Lars Teilmann, Nordjyske Medier, blev uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole som journalist i 1990 og har siden arbejdet på Viborg Stifts Folkeblad og Nordjyske Medier - fra 2004 i avisens gravergruppe. I 2008 modtog han Spadestikprisen for en artikelserie i Nordjyske Stiftstidende om, hvordan mange psykisk syge ofte er blevet overmedicineret og i flere tilfælde direkte er døde som følge af fejlbehandlingen. Han er to gange nomineret til Cavlingprisen, bl.a. for "Systemsvigt", som

handlede om svigt i politiklagesystemet, og som førte til etablering af et nyt og mere uafhængigt klagesystem i 2012.

Peter Ernstved Rasmussen, Olfi, er uddannet journalist fra Syddansk Universitet i 2002 og etablerede enmandshæren Olfi i 2016. I 2008 modtog han sammen med journalist Kristoffer Pinholt "Graverprisen" af Foreningen for Undersøgende Journalistik for en artikelserie om en negativ medarbejderkultur blandt de ansatte i Kriminalforsorgen. I november 2019 modtog han prisen for anden gang for sin afdækning af nepotisme og inhabilitet i Forsvarsministeriet og Forsvarets ledelser.

John Hansen, Politiken, er graverjournalist på avisen. Tidligere har han været erhvervsreporter og erhvervsredaktør på Morgenavisen Jyllands-Posten. Siden 2003 undersøgende journalist på fuld tid, først i syv år på Jyllands-Posten og siden 2010 på Politiken. Han er uddannet fra Danmarks Journalisthøjskole i 1979, formand for Foreningen for Undersøgende Journalistik samt medlem af International Consortium of Investigative Journalists, ICIJ.

Undersøgelsens nøglebegreber og baggrund

En fortrolig kilde er en kilde, som ikke bliver kendt af offentligheden. Kilden giver oplysninger, som journalisten bruger i researchen og i mange tilfælde publicerer, uden at vedkommendes navn eller identitet afsløres.

Kildebeskyttelse i Danmark følger af Retsplejelovens § 172⁵. Den fritager journalister fra at vidne om deres kilder i retssager. Bestemmelsen er begrænset til redaktører og journalister på massemedier, dvs. den gælder ikke for journalister, der ikke har deres virker ved et massemedie, herunder for eksempel freelancejournalister – med mindre deres arbejde udføres med henblik på publicering og efter aftale med et massemedie.

Oprindeligt var redaktører og journalister ved radio og TV ikke omfattet af denne undtagelse i Retsplejeloven. I en sag fra 1986 mod journalist Kurt Madsen fra Radio Århus⁶ slog Vestre Landsret fast, at kildebeskyttelsen ikke gjaldt radio og TV. Kurt Madsen havde afvist at oplyse kilden til en udsendelse om hærværk mod en burgerbar i Århus, hvor omkostningerne til reparation beløb sig til ca. 80.000 kr. Efter dommen besluttede et flertal i Folketinget at udvide bestemmelsen i loven til at omfatte alle massemedier.

I Retsplejeloven er der to undtagelser fra kildebeskyttelsen. Den ene er, hvis der er tale om en lovovertrædelse, der kan give fire års fængsel eller mere. Den anden er, hvis de fortrolige kilder er offentligt ansatte eller lignende, blandt andet ansatte i teleselskaber, der videregiver oplysninger i strid med tavshedspligt. Dog gælder en vidnepligt i disse tilfælde ikke, "hvis det må antages, at forfatteren eller kilden har villet afdække forhold, hvis offentliggørelse er af samfundsmæssig betydning." (Retsplejeloven § 172, stk. 6)

Blandt danske journalister er den gængse opfattelse, at man skal gå i fængsel for at beskytte sine kilder, også selv om der er tale om forhold med højere straf ramme end fire år og også i sager med offentligt ansatte kilder, hvor retten vurderer, at oplysningerne ikke er af tilstrækkelig samfundsmæssig betydning. Ud over sagen mod Kurt Madsen har der været en sag mod daværende chefredaktør for Information, Peter Wivel, der i 1987, på trods af dagbøder, afviste at røbe avisens kilder i en sag om hærværk mod en Shell-benzintank⁷.

Wivel-dagbøderne henviser redaktører og journalister efterfølgende til, når der har været højt profilerede sager om kildebeskyttelse. I praksis har der ikke siden 1987 været sager i Danmark mod journalister eller redaktører for at få dem til at røbe kilder.

⁵ <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2019/938>

⁶ <https://www.retsinformation.dk/eli/ft/198612K00182>

⁷ <https://politiken.dk/kultur/medier/art5037875/B.T.-Vi-g%C3%A5r-hellere-i-f%C3%A6ngsel-end-afsl%C3%B8rer-vores-kilder>

Til gengæld har firmaer, organisationer og myndigheder på anden vis forsøgt at identificere kilder. Og der har været flere sager mod redaktører og journalister for at viderebringe oplysninger fra fortrolige kilder. Men altså ingen, hvor politiet direkte har forsøgt at presse journalister til at røbe deres fortrolige kilder.

Andre lande har varierende grad af kildebeskyttelse. I langt de fleste tilfælde er beskyttelsen ikke så god som i Danmark. I Sverige har journalister tavshedspligt om kilder, hvad der set med journalistiske øjne er endnu bedre end den danske beskyttelse. Det ligger uden for denne rapports emne at lave en sammenligning mellem de forskellige lande.

Den praktiske fokus på fortrolige kilder handler i dag om, hvordan journalister etablerer et tillidsforhold til kilderne, og hvordan journalisterne sikrer, at kilderne ikke afsløres. Det kræver, at medierne passer på med, hvad der publiceres, så det offentliggjorte ikke uforvarende afslører kilden. Det kræver ligeledes, at journalisten kommunikerer med kilden på sikker vis.

Seks typer af fortrolige kilder

Alle 17 journalister understreger, hvor vigtigt det er altid at overholde alle aftaler med fortrolige kilder. Tillid er den helt afgørende forudsætning for samarbejdet. Ud fra de interviewedes beskrivelser af arbejdet i praksis, kan der opstilles seks typer, som i vekslende grad optræder som fortrolige kilder. Der er et vist overlap mellem de seks.

1. Tip-kilden:

Initiativet kommer fra kilden. Vedkommende mener at have oplysninger om en sag, det er vigtigt at få ud i offentligheden. I flere tilfælde ønsker kilden ikke at få sit navn frem, og journalisten må tidligt i forløbet vurdere, om kilden skal garanteres beskyttelse.

I tilfælde af fortrolighed er det vigtigt, at journalisten hjælper kilden med at sikre anonymitet ved grundigt at vejlede om konsekvenser af at offentliggøre dele af oplysningerne – eller hele historien. I visse situationer kan kontakten foregå udelukkende på elektroniske platforme, hvor journalisten i nogle tilfælde end ikke kender kildens identitet.

Andre gange kan kilden lade sig citere for nogle oplysninger, mens centrale input er fortrolige. I nogle tilfælde vælger kilden at stå frem i løbet af afdækningen.

2. Egen sags-kilden:

Her drejer tippet sig om kildens egen sag, som kilden mener, at det er vigtigt at få frem i offentligheden. En del journalister har åbenhed om navnet på kilden som en betingelse for at gå videre med researchen i den slags sager, fordi det i praksis vil være svært at skjule personen.

3. Rekrutterings-kilden:

Det er kilder, som ikke kender journalisten i forvejen. Her skal journalisten få vedkommende overbevist om at hjælpe sig i en sag, som journalisten allerede arbejder på, selv om de to ikke tidligere har haft kontakt. Det er de sværeste kilder at få i tale. De kontakter bygger på journalistens evne til meget hurtigt at skabe tillid.

Kilden hjælper med konkrete oplysninger om sagen, nogle gange i form af dokumenter eller data.

4. Baggrunds-kilden:

Kilden hjælper journalisten med at forstå sammenhængen i en sag eller et system. Det kan være, at vedkommende accepterer at lade sig citere for nogle beskrivelser, mens andre oplysninger hjælper journalisten med en baggrundsforståelse. Kilden bliver i en for-research spurgt ind til sagens centrale forhold eller bliver bedt om at forklare, hvordan praksis og regler er i givne situationer. Det har tidligere været noget nemmere end i dag at få embedsmænd til at hjælpe journalister på den måde, påpeger flere af de interviewede.

5. Den personlige kilde:

Her er der normalt tale om et tillidsforhold, der er bygget op gennem flere år, og hvor der er en personlig relation mellem kilde og journalist. Disse kilder bliver brugt til mere overordnede baggrundsamtaler og forståelser. Men de kan også hjælpe i konkrete sager.

6. Holdnings-kilden:

Her er der tale om kilder, som bliver citeret som anonyme kilder - ofte med kritik af andre. Hvor medierne tidligere var mere tilbøjelige til at trykke historier med anonyme kilder, især hvis de havde fået bekræftet historien af to af hinanden uafhængige kilder, er der meget stor tilbageholdenhed med det i dag. Ingen af de interviewede regner denne type som en "rigtig fortrolig kilde".

Omfanget af fortrolige kilder stiger

"I dag udspringer flere historier af tip og færre af aktindsigter."

-Astrid Fischer, DR

Brug af fortrolige kilder spiller en voksende rolle i det daglige arbejde for hovedparten af de 17 interviewede journalister. Det hænger sammen med typen af historier, hvor fortrolige kilder især er knyttet til større undersøgende projekter, som flere af de 17 beskæftiger sig med i dag. Desuden har ændringen af offentlighedsloven i 2014 betydet, at research i dag i mindre grad bygger på aktindsigt og i større grad kræver fortrolige kilder.

"Alle i min gruppe benytter fortrolige kilder i stort og stigende omfang. I alle større sager er der baggrundskilder. Vi får sværere og sværere ved at skaffe noget via aktindsigt. Særligt er de velpolstrede styrelser og ministerier besværlige. Værdien af aktindsigter fra dem er stadig mindre. Det vigtige er væk. Vi får det ikke, det er streget over, eller det kommer alt for sent," påpeger chefen for Berlingskes gravergruppe, Lars Nørgaard Pedersen.

Lars Nørgaard Pedersen taler her især om den fortrolige kilde som baggrunds-kilden.

Samme tilgang lyder fra Søren Ishøj, B.T.:

"Jeg bruger rigtig meget fortrolige kilder. Typisk er det politikere eller embedsværket i kommuner eller statsligt regi," fortæller han.

Redaktør for Børsens undersøgende journalistik, Johan Christensen, bruger fortrolige kilder hele tiden. Han har mange års erfaring med, at kilder ikke ønsker deres navn nævnt. Også her er der tale om baggrunds-kilder.

Journalist i DR, Astrid Fischer, fortæller, at i stort set alle de historier, hun arbejder med, indgår fortrolige kilder, enten direkte eller indirekte.

"I dag udspringer flere historier af tip og færre af aktindsigter," siger hun.

Retsanalytiker i DR, Mette Mayli Albæk, bruger fortrolige kilder meget mere i dag end tidligere. Det hænger dog lige så meget sammen med, at hun er fjernet fra dag-til-dag-dækningen.

Journalist på Information, Ulrik Dahlin, fortæller, at han ikke har mange fortrolige kilder inden for embedsstanden.

"I statsløsesagen lykkedes det os at få kontakt til embedsmænd, som hjalp os. Men i mange andre sager rygtes det internt, og folk får besked på ikke at tale med os," pointerer han.

Statsløsesagen afslørede, hvordan op mod 500 unge statsløse systematisk fik frataget deres ret til dansk statsborgerskab i strid med Danmarks internationale forpligtelser. Artiklerne i Information påviste, hvordan embedsmænd advarede hele tre integrationsministre om den retsstridige praksis – og hvordan VK-regeringen hemmeligholdt praksis over for såvel Folketinget som offentligheden. Artiklerne førte i marts 2011 til, at integrationsminister Birthe Rønn Hornbech (V) måtte gå.

Kilde: <https://www.information.dk/tema/sagen-statsloese>

Undersøgende journalist på Nordjyske Medier, Lars Teilmann, fortæller, at det er jævnligt, at han benytter fortrolige kilder. Det sker cirka hver anden eller tredje gang, avisen laver undersøgende projekter.

Er det tip om enkeltsager fra egen sags-kilder, vil han normalt ikke acceptere anonymitet:

”Det er næsten umuligt, hvis folk ikke vil stå frem med navn. Mit princip i dag er, at de kritiserede skal vide, hvem kritikken kommer fra. Tidligere har jeg brugt for meget tid på skjulte ting. Det har ikke fungeret for mig.”

Undersøgende journalist på Jyllands-Posten, Morten Pihl, bruger fortrolige kilder i næsten alle større projekter. Nogle gange åbner en kilde researchen med et godt tip (en tip-kilde), som peger i retning af de oplysninger, der kan være afslørende.

I andre tilfælde kommer kilden til undervejs i researchen og har behov for beskyttelse, dvs. en rekrutterings-kilde. Kilden kan have viden om den konkrete sag eller praksis på området. Morten Pihl har ikke mærket nogen ændring i omfanget af fortrolige kilder, men i mængden af henvendelser. Der kommer flere, betoner han.

Redaktør Peter Ernstved Rasmussen, Olfi, bruger fortrolige kilder meget ofte.

”Jo flere historier jeg har skrevet, jo flere henvendelser får jeg,” fortæller han.

Konklusion:

De interviewede oplever på forskellig vis, at brugen af fortrolige kilder vokser. I takt med at de offentliggør flere undersøgende historier, får de flere henvendelser fra kilder med tip og egne sager, ligesom der er et voksende behov for baggrundskilder og for at rekruttere kilder.

Hvordan får journalister fortrolige kilder?

Journalister og medier, der er kendt for undersøgende historier, får en del henvendelser om sager fra kilder, som ønsker, sagerne skal graves ud og komme frem. Her kommer henvendelserne meget på basis af de historier, som tidligere har været bragt.

Til tider kan journalister få henvendelser udefra ved først at bringe nogle almene historier om et emne – eller ved direkte at oplyse, at mediet vil gå dybere ind i en sag og derfor beder folk henvende sig. Disse metoder er velkendte og nævnes af de interviewede.

Den største udfordring for journalister i forhold til fortrolige kilder er den første kontakt til en ny kilde, der sidder inde med nøgleviden i en sag, som journalisten dækker. Journalisten ønsker med det samme at skabe et tillidsforhold til kilden, at rekruttere kilden. Initiativet kommer således fra journalisten. I mange tilfælde er kilden ikke interesseret i at videregive oplysninger.

Etableringen af et fortrolighedsforhold er således en forudsætning for, at kildens viden og adgang til dokumenter eller data kan indgå i researchen. Hertil kommer udfordringen i at opbygge og vedligeholde kontakten til fortrolige kilder, som i årevis indgår i journalistens grundlag for at vurdere nye sager. I disse tilfælde skabes et langsigtet tillidsforhold. Det er de personlige kilder.

De interviewede fortæller, hvordan deres egne metoder er udviklet gennem hele deres karriere som journalist. De har kun haft meget lidt med fra uddannelsen. De hører noget fra kolleger eller på en konference, ser det i en amerikansk bog og får selv en fornemmelse af, hvad der virker og ikke virker.

De interviewede griber det an meget forskelligt. Beskrivelserne nedenfor viser variationen i metoderne til at få fortrolige kilder.

Johan Christensen, Børsen, leder efter kilder, der er forsmåede, eller som har en dyb retfærdighedssans. Hvis de fra starten er bekymrede for muligvis at blive afsløret, er det hans erfaring, at det er spild af tid. Hans jagt efter fortrolige kilder sker tit i forbindelse med cheffyringer, hvor han tager fat i folk tæt på personen og spørger, hvad er der foregået, og hvem der ellers ved noget.

Thomas Svaneborg, Børsen, mener, at måden at opbygge tillid på til kilder i høj grad bygger på journalistens egen personlighed. I hans tilfælde er det, at han vil snakke. Han har haft nogle personlige kilder i 20 år. De har alle en stor viden og et bredt netværk.

”Dem bruger jeg til at føle mig ind på, hvordan en sag skal forstås – og skæres. Jeg har aldrig brugt dem til citat.”

Når Thomas Svaneborg graver i et bestemt emne, siger han til en ny kilde, at han gerne vil tale til baggrund. Nogle nye kilder leverer skriftligt materiale. Engang kom en kilde forbi privat med 20 ringbind fra en virksomhed, som Thomas Svaneborg undersøgte.

”Jeg har også dækket en sag, hvor jeg mødtes med kilden i private sammenhænge, hvor der var andre til stede, men der talte vi aldrig sammen. Det skulle ikke være sådan, at vores smalltalk kunne gøre folk mistænksomme og risikere at afsløre kilden.”

Bruno Ingemann fortæller om et eksempel i en pædofilisag, han dækkede på Randers Amtsavis:
"Kilden var meganervøs. Jeg tog ud og mødtes med vedkommende. Hun blev indgang til en lang række kilder blandt forældre og pædagoger. Hun fortalte de andre, at de kunne stole på mig. Jeg skulle komme hjem til kilderne og ikke i bil med amtsavisens logo på. Pædagogerne var af gode grunde bange for at miste deres job."

John Hansen, Politiken, opsøger også folk uden for arbejdet og forsøger at gøre dem trygge.
"Jeg synes, at det er blevet sværere. Du skal vide, hvad du taler om. Møde folk et diskret sted. Og foreslå sikre kanaler for kommunikation."

Morten Pihl, Jyllands-Posten, mener ligeledes, at det bedste er at mødes face-to-face. Oftest hos kilden selv eller hos ham privat:
"Den første kontakt er meget vigtig. Faktisk de første 20 sekunder. Det er individuelt, hvad der skal til. Jeg forbereder mig ikke. Men det ligger dybt i mig at være meget opmærksom. For det meste er det at lytte til folk. Jeg tænker grundigt undervejs over, hvad jeg vil sige. Målet er at få kilden rolig."

Henvendelser til ham sker oftest via mail eller telefonopringning. Her gælder det også om at signalere ro på og fortrolighed.
"Budskabet er: Jeg har prøvet det før. Du er i trygge hænder hos mig. Jeg gør ikke noget, uden at vi har aftalt det."

Efterhånden som der bliver flere møder, bliver trygheden større. Morten Pihl vil hellere være lidt for forsigtig for at beskytte kilden end omvendt. Og han vil være sikker på, at kilden er indviet i alle skridt.
"Hvis jeg frygter, at nogle oplysninger måske kan føres tilbage til kilden, så udelader jeg dem."

Lars Nørgaard Pedersen beretter, at Berlingskes graverjournalister forbereder sig grundigt før den første personlige kontakt med en kilde, de ønsker hjælp fra, en rekrutterings-kilde. Journalisterne har arbejdet længe med den første sætning i en ny henvendelse, fordi den sætter scenen for samtalen. De overvejer, hvornår på døgnet de skal tage fat i personen - og mange andre forhold:

"I hvidvasksagen rejste vi Europa tyndt for at tage kontakt til kilder. Her er det enormt vigtigt på forhånd at gøre, hvad man kan for at lykkes. Det er meget betinget af research. Vi læser os ind på personen. Det gælder om at finde referencepunkter med kilden. Hvis der bare er en flig, for eksempel at vi holder af samme fodboldklub, kan det bruges."

Danske Banks hvidvasksag er historien om omfattende brud på hvidvaskloven og pengestrømme gennem landets største bank, organiseret af den estiske filial i perioden 2007 til 2015. Kilde: <https://www.berlingske.dk/virksomheder/spoergsmaal-og-svar-om-danske-banks-hvidvasksag>

Lars Nørgaard Pedersen understreger, at metoderne i høj grad bygger på egne erfaringer. Der findes meget lidt materiale på skrift om, hvordan journalister får fortrolige kilder. Berlingskes gravergruppe har systematiseret en række af disse erfaringer i et notat, så de kan benyttes af alle i gruppen.

Mette Mayli Albæk underviser sammen med sin kollega fra DR, Louise Dalsgaard, norske og danske journalister i, hvordan de skal tage kontakt med kilder. Begge har fået en del erfaring efter dækning af terror og efterretningsvirksomhed.

”Populært sagt har man 15 sekunder til at få etableret kontakt. Det er meget afgørende, om det er en mand eller kvinde, deres alder, job og bopæl. Her kan vi lære meget af politiet. De analyserer kilden grundigt før den første kontakt,” understreger hun.

”Hvis man skal ringe, hvornår skal man så gøre det, så man ikke fanger vedkommende i et åbent kontor? Journalister har forskellige metoder. Der er meget psykologi og personlighed i det. Man skal have nogen år på bagen som journalist, før man begynder at få sine egne metoder.”

Hvis det er private mennesker, der henvender sig med et tip, er det helt typisk i form af sager, hvor det er nødvendigt at få kilden til at stå frem, hvis historien skal blive til noget.

Hvor der tidligere har været en tendens til at lade anonyme kilder udtale sig med holdninger i medier, viger alle tilbage for det i dag. De kritiserede personer og læserne har ret til at vide, hvor en kritik kommer fra.

Søren Ishøj, B.T., skelner mellem professionelle kilder og almindelige mennesker. Hvis professionelle kilder ikke decideret siger, at oplysninger er til baggrund eller uden for citat, så går han ud fra, at han kan bruge udtalelser med navns nævnelse.

Hvis det er private, beder han altid folk sende et foto og fortæller, at de bliver citeret. Det kan få nogen til at bede om ikke at blive nævnt, oftest fordi de frygter at kunne findes til ”evig tid”.

Han prøver også at overtale de almindelige mennesker, men hvis han kan mærke, at de er skræmte, stopper han typisk og dropper historien.

Lederen af Ekstra Bladets gravergruppe, **Heine Jørgensen**, fortæller, at fortrolige kilder i Ekstra Bladet typisk er almindelige mennesker.

”Der er mange af tippene, der ikke bliver til noget. Vi vil ikke lade nogen risikofrit svine andre til,” understreger han.

Konklusion:

De interviewede virker alle meget bevidste om deres metodevalg i forhold til at få nye fortrolige kilder. Afgørende for dem alle er at skabe tillid hurtigt. Metoderne for de interviewede i at skabe tillid hos kilder er meget forskellige. De bygger i meget stort omfang på deres egne udviklede erfaringer. Det er det, som, de har erfaring for, virker for dem selv.

Svært at få kilder i centraladministrationen

De 17 interviewede peger samstemmende på, at det er meget svært at få embedsmænd til at optræde som fortrolige kilder. Tamilsagen indledte epoken med at have spindoktorer til at styre kommunikation fra ministerier og i praksis lukke af for mange oplysninger. Offentlighedsloven fra 2014 var med til at cementere lukketheden.

”Det er ekstremt svært. Embedsværket er skræmmende loyalt,” siger Søren Ishøy.

John Hansen forstår, hvorfor embedsmænd og myndigheder i dag har behov for forsvarsværker mod journalister.

”Ekspllosionen i antallet af medier kombineret med, at næsten alle medier udkommer 24/7, øger helt banalt arbejdsbyrden med at svare på spørgsmål fra medierne. Der er flere af os, og det øger risikoen, fordi her-og-nu journalistikken kan få en sag til at gå helt skævt på meget kort tid, hvis embedsmanden kommer til at udtrykke sig upræcist eller bliver misforstået.”

Han mindes Ministeriernes Telefonbog, hvor der var navne på alle ansatte i ministerierne med direkte telefonnummer til dem.

”De er nødt til at have et filter i dag. Men det gør det meget svært at finde ud af, hvad en sag drejer sig om, når man næsten aldrig kan tale med den, der ved noget om det. Det forfladiger svar og dermed den offentlige viden. Det er meget bekymrende.”

Han ser dog en vis opblødning.

”Under Corona har journalister haft megen adgang til eksperter inden for Covid-19. Det har været fantastisk.”

Søren Ishøy havde på tidspunkt en sag, hvor han havde kontakt til Skatteverket i Sverige, hvor chefen af sig selv spurgte, om han skulle sende alt materialet, mens det danske skattevæsen var fuldstændig lukket.

”Der var en verden til forskel. Kunne vi bare få lidt af den svenske kultur i det danske embedsværk.”

Christine Cordsen synes, det ville være fantastisk, hvis man kunne komme tilbage til at kunne bruge embedsmænd som kilder. De er meget svære at få i tale. Hun oplever, at det er ved at bløde en lille smule op.

”Det er gået den rette vej inden for de seneste par år.”

Eva Jung er enig i, at det er meget svært. Som korrespondent i Bruxelles i to år oplevede hun et helt anderledes åbent system.

”De danske embedsmænd hos EU-repræsentationen og til dels også andre EU-institutioner var langt nemmere at få i tale. Dem kunne jeg få til at fortælle mig baggrunden for en sag. Det var en stor befrielse. Embedsmænd kan påpege, hvis noget er misforstået og hjælpe med at nuancere. Det giver en mere korrekt journalistik. Skriftlige svar, som vi får i Danmark, gør ingen klogere.”

Niels Sandøe har ikke mærket en opblødning. Han frygter, at det blot bliver værre.

”I aktindsigter er alt interessant streget over. Og myndighederne vil have hele artikler til gennemsyn. Folk vil kontrollere processerne. Det bliver meget værre. Vi er kun ved begyndelsen.”

Konklusion:

De interviewede peger samstemmende på problemer med den meget store lukkethed hos embedsmænd. Det gør det ofte meget svært at trænge ind i substansen af en sag.

Blandt årsager til den store lukkethed peger de interviewede på den store brug af spindoktorer til at styre informationen fra myndigheder samt offentlighedsloven fra 2014, der lukkede for adgang til en række oplysninger, som tidligere var omfattet af offentlighed.

To af de interviewede har mærket en opblødning i lukketheden i de seneste par år. Den ene af dem har oplevet det i forbindelse med Corona. Den anden har oplevet det fra embedsmænd mere generelt i forbindelse med politisk journalistik.

Får afsløringer konsekvenser?

Når undersøgende journalistik afdækker mange problemer, kunne man tro, at der ville blive ryddet op, og at der så på et tidspunkt ikke ville være mere at afdække, og dermed heller ikke længere behov for fortrolige kilder. Især hvis whistleblowersystemer og offentlige kontrolorganer kunne sørge for at forebygge og straffe misbrug.

Måske er det et for simpelt spørgsmål at stille. Ingen kan næppe forestille sig, at der ikke vil være brug for fortrolige kilder og undersøgende journalistik.

De interviewede peger på, at der efter afsløringer i deres undersøgende journalistik foregår en vis oprydning i den organisation, som historierne afdækker. Der er forskellige grader af kvalitet af den oprydning. Men generelt går den efter journalisternes opfattelse ofte ikke langt nok, samtidig med at kreativiteten til at finde nye metoder til bedrageri og korrupsion er stor. Der er sjældent stor konsekvens ved at blive opdaget.

Søren Ishøj fortæller, at selv i de situationer, hvor der bliver handlet på en sag fra en offentlig myndighed, forsøger den øverste ledelse at slippe fri:

"Hvis der er påpeget et problem, bestiller ledelsen en advokatundersøgelse, hvor den sætter præmisserne, men stadig kalder den uvildig. Herefter får det ofte en konsekvens for en mellemlider, der bliver fyret, mens den øverste ledelse slipper."

"Derfor er det vigtigt, at vi som journalister fortsætter med at afdække sagen, så vi kan komme helt ind til kernen."

Som et eksempel på et undersøgende projekt, hvor det lykkedes at komme ind til kernen, nævner han sagen om en afdelingschef i Rigspolitiet, der uden om udbudsreglerne hyrede to tidligere kolleger som konsulenter for i alt 20 mio. kroner fra 2011 til 2013. En sag der blev kaldt 'vennetjenester'.

I første omgang undersøgte politiet sig selv og fandt ingen problemer. Derefter satte Justitsministeriet Kammeradvokaten på sagen, som grundigt kritiserede politiet, og afdelingschefen blev fyret⁸.

"Flere partier stillede spørgsmål til ministeren på baggrund af mine artikler. De spørgsmål var vi også selv interesserede i at få svar på. Politikere i Folketinget overvåger embedsværket. Ofte ønsker ministeren ikke at komme til bunds i en sag, men andre politikere er gode til at kaste sig ind i sagerne, hvorefter vi kan komme dybere ned."

Peter Ernstved Rasmussen er generelt tilfreds med Forsvarets Auditørkorps. Korpset er uafhængigt og går ind i hans sager efterfølgende og undersøger dem, hvorefter det rejser straffesager.

"En lignende ordning burde der være flere steder. Når nogle af mine sager går videre til politiet, så sker der ikke noget – eller meget lidt. De lægger kun få ressourcer i dem. Der burde være en bedre enhed til at efterforske nepotisme og korrupsion i det offentlige."

⁸ <https://www.bt.dk/danmark/efter-bts-afsloringer-rigspolitiet-slagtes-af-kammeradvokaten>

Han mener, at sager skulle have strafferetslige konsekvenser for lovovertræderne. Så ville en kombination af frygt for at ryge på forsiden af et medie og frygten for denne specialenhed kunne holde myndighederne og den enkelte medarbejder på dydens smalle sti.

Lars Nørgaard Pedersen kan genkende billedet med auditørerne.

"De er uafhængige og foretagsomme, mens en række andre tilsyn ser ud til at mangle ressourcer og kompetencer."

Konklusion:

De interviewede peger på, at der er behov for en stærkere indsats for at rydde op i de sager, der bliver afdækket. Det kræver generelt også, at tilsyns- og kontrolorganer får bedre grundlag for rent faktisk at kontrollere myndighederne og rejse sager.

Fortrolige kilder i Forsvaret

Peter Ernstved Rasmussen har i fire år på Olfi bragt undersøgende og kritiske historier om Forsvaret. Det giver mulighed for at stille skarpt på, hvordan brug af fortrolige kilder virker i praksis på en myndighed, når det sker over lang tid.

”Udadtil signalerer Forsvaret en ting, men indadtil er ledelsen meget sart. Jeg kunne have ti journalister ansat til at følge op på henvendelser. Historierne hober sig op. Der er ikke ende på fortrædelighederne. Jeg er rystet over, hvor korrupt Forsvaret er,” fortæller Peter Ernstved Rasmussen.

”Hvis folk går til deres chef, får de problemer. Chefen lægger låg på i stedet for at gå videre til sin chef. Hvis chefen sendte sagen opad, så ryger bonussen.”

Det er ifølge Peter Ernstved Rasmussen en af årsagerne til, at det er gået så galt i forsvaret. Forsvarsminister Trine Bramsen har meldt ud, at hun vil lave en ny ordning, der garanterer whistleblowere. Men det vil ifølge Peter Ernstved Rasmussen ikke virke, så længe der er den samme ledelse, og de øvrige systemer kører videre.

Interviewet af Peter Ernstved Rasmussen skete i juni 2020 – før topcheferne i Forsvarsminister blev fyret eller gik på pension.

I virkeligheden er der ikke behov for en whistleblowerordning, når man har frie medier, understreger han. De vil fungere som den mulighed, whistleblowere kan gå til, for at få rejst – og løst – de kritiske forhold.

”Jeg har fungeret som forsvarets whistleblowerordning i fire år. Det er bedre, end hvis de havde deres egen ordning.”

På et punkt er det dog vigtigt at gøre noget for whistleblowere. Det er beskyttelsen af dem. Det skal have karrieremæssige konsekvenser for cheferne, hvis de ikke reagerer på oplysninger – og undersøger dem. Hidtil har manglende reaktioner ikke haft nogen konsekvenser for lederne. Men Peter Ernstved Rasmussen tvivler stadig på, at interne regler kan løse problemerne. Selvregulerende systemer kan ikke løse noget, mener han.

”Hvis Forsvaret skulle lave noget, der virker, er det en whistleblowerordning forankret uden for forsvaret. Eksterne folk, der har adgang til at undersøge. Det vil ikke overflødiggøre os journalister, men hjælpe på tempoet i at rydde op. I dag er jeg den eksterne organisation, der kan gå ind og undersøge sagerne.”

Forsvaret udgør en særlig interessant myndighed til at belyse, hvordan journalister benytter fortrolige kilder. Gennem de seneste år har der været omfattende afsløringer af korruption og dårlig ledelse, hvor myndigheden ikke har været i stand til selv at rydde op.

Konklusion:

Hvis en ny whistleblowerordning ikke forankres uden for forsvaret, vil den ikke få nogen betydning, vurderer en journalist, der grundigt har dækket forsvaret i de senere år, Peter Ernstved Rasmussen fra Olfi.

Tekniske guidelines

I varierende grad benytter de 17 interviewede elektroniske redskaber i kontakten med de fortrolige kilder for at sikre, at de ikke bliver afsløret. Denne rapport behandler ikke de forskellige tekniske platforme, der er til rådighed for journalister, men her er en kort oversigt over udfordringer: I nogle tilfælde er redskabet at undlade al elektronisk kontakt via smartphone, e-mail og lignende, og i stedet at mødes fysisk. Nogle møder foregår på virtuelle platforme, hvor journalisten ikke kender kilden.

- Medier og journalister skal kunne kontaktes med krypteret mail.
- Kilden skal vejledes i ikke at benytte eller gemme noget spor eller beviser på kontakt i mails eller telefoner, der er knyttet til arbejdet.
- Møder mellem journalister i et projekt skal foregå fysisk eller på krypterede platforme.
- Data og dokumenter skal ligeledes gemmes på krypterede platforme, som for eksempel hos de store internationale non-profit journalistcentre OCCRP og ICIJ. Gemmer journalisten selv ting, skal det også i en del tilfælde være krypteret.
- Chat mellem journalister i et projekt eller mellem journalist og kilde kan foregå i krypterede tjenester som Signal og WhatsApp.
- Kun eget wi-fi benyttes.

John Hansen peger på, at det efterhånden er relativt let at få alle disse elektroniske metoder til at fungere i praksis, sammenlignet med situationen for ti år siden. Det er også meget nemmere at være whistleblower, mener han.

”I gamle dage skulle de fjerne fysiske dokumenter. Nu kan hele materialet være på harddisk på størrelse med en mobiltelefon.”

Får redaktører oplyst kilders identitet?

Helt generelt får redaktører ikke oplyst navnene på journalisters fortrolige kilder. Der kan være sager, hvor informationen fra en fortrolig kilde er afgørende for historien, og hvor redaktøren derfor ønsker at kende til kilden før publiceringen – eller i det mindste hvad det er for en type kilde, og hvorfor vedkommende ønsker at være anonym.

Næsten alle de interviewede oplyser kun en redaktør om en fortrolig kilde, hvis kilden siger god for det. Der er kun ganske få undtagelser hertil.

Astrid Fischer erindrer ikke, at hun nogensinde har skullet oplyse et navn på en kilde, der er lovet fuld fortrolighed, til en redaktør. Men kildens position og eventuelle motiver bliver grundigt vendt og drejet.

”Hvis jeg vurderer, at der er noget kontroversielt i, at kilden skal indgå som anonym kilde i historien, taler jeg med en redaktør først. Det er altid gået gnidningsløst. Men en anonym kilde kan selvfølgelig aldrig stå alene.”

Johan Christensen, Børsen, er færre end ti gange af en chef blevet bedt om at oplyse identiteten på en fortrolig kilde. I de situationer er han gået tilbage til kilden først. Det har typisk været i sager om økonomisk kriminalitet, hvor det bl.a. er spørgsmålet om, hvorvidt vedkommende har lovmæssig adgang til dokumentet, som har været afgørende for redaktøren.

Niels Sandøe, Jyllands-Posten, fortæller, at han kun deler fortrolige kilder med de andre journalister i sin lukkede gruppe, hvor der er seks journalister og to redaktører.

”Vi er nødt til at kende disse kilder, når vi arbejder på samme sag. Det får kilderne at vide på forhånd,” siger han.

Han understreger dog, at der også er kilder, som han ikke deler med nogen overhovedet.

”Jeg har for eksempel en gmail, som ingen kender. Jeg bruger den kun til én kilde og altid fra et bibliotek,” fortæller han.

Heine Jørgensen, Ekstra Bladet, siger, at det er sjældent, han vil dele en fortrolig kilde med en chef.

”Det sker, at jeg må, og så vil jeg altid spørge kilden først. Hvis jeg får nej, får chefen ikke noget at vide om kilden. Så må vi lægge historien ned.”

Ulrik Dahlin, Information, fortæller, at han inddrager en redaktør, hvis det er en større sag. Men han er meget tilbageholdende med at orientere en redaktør om en fortrolig kilde.

Som skrækeksempel nævner han, at Tøger Seidenfaden, der var chefredaktør på Weekendavisen under Tamilsagen, afslørede Nils Ufers kilde i sagen⁹, der handlede om den ulovlige nedprioritering af sammenføring af tamilske familier, som daværende justitsminister Erik Ninn Hansen (K) indførte. Det skete i en bog, der udkom efter både Seidenfadens og Ufers død, men kilden, daværende ombudsmand Hans Gammeltoft Hansen, fik problemer.¹⁰

⁹ <https://www.alinget.dk/artikel/dengang-en-bunke-syltede-sager-vaeltede-en-hel-regering>

¹⁰ <https://www.dr.dk/nyheder/politik/ombudsmand-var-hemmelig-kilde-i-tamilsagen>

”Hvilke garantier har vi for, at en redaktør holder mund. Det er jeg nervøs for. Fortrolige kilder skal aldrig afsløres. Aldrig,” påpeger Ulrik Dahlin.

Bruno Ingemann har på Randers Amtsavis været udsat for, at en chef ville kende den fortrolige kilde tidligt i researchforløbet, hvor Bruno Ingemann sagde nej. Chefen gav på den baggrund et forbud mod at researche videre på historien, men det fulgte Bruno Ingemann ikke. Researchen førte senere til historier om ejeren af Kongens Ege, Karsten Kirkegaard, der havde fået tæv af øst-europæiske arbejdere¹¹.

Morten Pihl har i relativt få tilfælde fortalt en redaktør om navnet på en fortrolig kilde, men hvis redaktøren ønsker det, fortæller han om kildens identitet. Det bliver i så fald altid aftalt med kilden på forhånd.

Konklusion:

Redaktører får altså i få afgørende sager oplyst identiteten på fortrolige kilder. Helt overvejende sker det kun, hvis kilden på forhånd siger ja, og når det er nødvendigt for at vurdere dokumentationen for historien.

¹¹ <https://amtsavisen.dk/artikel/stort-interview-med-karsten-kirkegaard-p%C3%A5-kongens-ege-der-er-mindst-2000-fejl-og-mangler>

Hvor ofte afsløres journalisters fortrolige kilder?

I betragtning af, hvor mange fortrolige kilder, de interviewede har haft gennem årene, er det forbausende få, hvis identitet er blevet afsløret. Hovedparten af de 17 journalister understreger, at de aldrig har fået en fortrolig kilde afsløret.

Tolv af journalisterne har aldrig fået en kilde afsløret – eller i hvert fald ikke, så de er bekendt med det. De øvrige interviewede nævner enkelte sager.

Nogle nævner eksempler på, at kilder af egen drift har valgt at stå frem – eller at de er blevet afsløret af ransagninger på deres kontor eller i deres hjem.

Mette Mayli Albæk fortæller, at hun har ligget søvnløs om natten og tænkt på, om hun har passet godt nok på en kilde. Ingen er dog blevet afsløret, så vidt hun ved.

Thomas Svaneborg fortæller, at han for mange år siden som journalist på Vejle Amts Folkeblad dækkede en trænerfyring. Der bad en af avisens andre medarbejdere, der tidligere havde været aktiv i klubben, Thomas Svaneborg om at skrive, at medarbejderen ikke var kilden.

”Jeg tænker tit på den trænerfyring. Den rigtige kilde var ved at blive afsløret. Ved at oplyse, hvem der ikke var kilden, ville jeg indsnævre feltet af mulige kilder og dermed gøre det lettere at afsløre kilden. Det kunne jeg naturligvis ikke gøre. Den episode hjælper mig til at beskytte bedre i dag,” siger han.

Bruno Ingemann nævner, at han en gang som redaktør hjalp en journalist med at skjule et spor til en kilde.

Morten Pihl oplever ofte, at institutionerne forsøger at finde hans fortrolige kilder. Men det lykkes ikke. I Brixtofte-sagen valgte hovedkilden, direktør Jørgen Lindhardt fra Farum Boldklub, selv at stå frem. Det samme var tilfældet i sagen med PET's hemmelige agent, Morten Storm, oplyser Morten Pihl.

Brixtofte-sagen afdækkede Farum-borgmester Peter Brixtoftes (V) grove misbrug af kommunale midler og gennemførelse af ulovlige tiltag. Brixtofte modtog efterfølgende en fængselsdom.

Kilde: <https://denstoredanske.lex.dk/Farumsagen>

Morten Storm levede i seks år et dobbeltliv som islamist og undercoveragent for danske PET og amerikanske CIA. Det fortalte han i Jyllands-Posten den 7. oktober 2012¹.

Kilde: <https://www.berlingske.dk/samfund/tidligere-pet-agent-morten-storm-far-udstilling-pa-amerikansk-spionmuseum>

Ulrik Dahlin omtalte i Information i 2017 i et interview med den fyrede sagsbehandler Bitten Vivi Jensen fra Frederiksberg Kommune en lang række eksempler på grove afgørelser i sager om syge arbejdsløse borgere. Bitten Vivi Jensen havde overdraget ham materiale fra 90 sager, og i omtalen anonymiserede Ulrik Dahlin navnene på de sygemeldte.

Kommunen meldte sagen til politiet, der fandt store dele af det interne materiale hos Bitten Vivi Jensen. Hendes advokat påstod, at hun var whistleblower og ville have hende frikendt, mens kommunen og anklagemyndigheden forlangte fængselsstraf.

Hun fik en mild dom med en bøde på 500 kroner, men altså ikke en frifindelse. Ulrik Dahlin var ikke under anklage i sagen¹².

Imens sagen kørte, brød en skandale ud i Frederiksberg Kommune. Først blev direktøren for børne- og ungeforvaltningen fyret, og siden har kommunen iværksat en intern undersøgelse af sagsbehandlingen i Arbejdsmarkedsforvaltningen, som Bitten Vivi Jensen anklagede for ulovlige afgørelser.

Søren Ishøy, B.T., blev i 2019 i byretten dømt for at have viderebragt fortrolige oplysninger om Omar el-Husseins familiemedlemmer i en artikel i 2015, hvor kilden til oplysningerne, byrådsmedlem Finn Rudaizky (DF), også blev dømt¹³. Landsretten frikendte i 2020 Søren Ishøy. Omar el-Hussein var en dansk terrorist med palæstinensisk baggrund, der 14. februar 2015 dræbte Finn Nørgaard ved Krudttønden og 15. februar dræbte Dan Uzan ved synagogen i København. Politiets Aktionsstyrke dræbte Omar el-Hussein i en skudveksling samme nat¹⁴.

”Det vigtige i sagen er, at jeg ikke 'har videregivet fortrolige oplysninger', selvom det er den juridiske paragraf, jeg blev dømt efter i byretten. Jeg skrev om terroristen Omar El-Hussein og dennes families sociale problemer på baggrund af fortrolige oplysninger, hvilket, Landsretten vurderede, var i offentlighedens interesse.”

Finn Rudaizky valgte ikke at anke sagen, men bakkede op om B.T.s anke, der altså førte til frifindelse af Søren Ishøy. Politiet afslørede oprindeligt kilden til B.T.s oplysninger ved at ransage Finn Rudaizkys kontor.

Søren Ishøy nævner en anden sag, hvor kilden efter afsløringerne fik et skrivebord lige foran chefen og samtidig kun fik alle de dårlige opgaver, fordi ledelsen havde en mistanke om, at vedkommende var kilden. Et halvt år efter var den pågældende væk fra arbejdspladsen.

”Vi bør love kilderne, at vi skriver om det, hvis de bliver forfulgt efter afsløringerne. Hvis de altså ønsker det. Det kan være med til at give dem oprejsning og beskyttelse,” understreger Søren Ishøy.

John Hansen kan kun komme i tanke om en sag om afsløring af kilder. Det er i en de store skattesager, Luxembourg Leaks, som han har deltaget i som medlem af det internationale netværk, ICIJ.

Luxembourg Leaks afslørede hemmelige skattestrukturer for nogle af verdens største virksomheder¹. Antoine Deltour og Raphaël Halet blev afsløret som kilder til historierne og retsforfulgt i Luxembourg. De havde sager mod sig i fire år. Højesteret frifandt Antoine Deltour, mens Raphaël Halet blev dømt 1.000 Euro i bøde, idet retten mente, at han ikke var whistleblower.
Kilde: <https://www.icij.org/investigations/luxembourg-leaks/>

¹² <https://www.berlingske.dk/danmark/bitten-vivi-jensen-doemt-for-at-laekke-borgeres-sager-til-journalist>

¹³ <https://journalisten.dk/principiel-sag-maa-avis-skrive-hvad-terrorists-far-og-mor-fik-i-kontanthjaelp/>

¹⁴ <https://www.dr.dk/nyheder/indland/fire-aar-siden-terrorangrebet-i-koebenhavn-det-skete-der-14-februar-2015>

Den milde bøde til Halet må dog tolkes som, at retten vægtede whistleblowing som værende af en vis betydning. Afsløringerne skete efter ransaging på den enes kontor i revisionsvirksomheden PwC, hvor han kopierede bunker af dokumenter.

”Vi kunne måske have rådgivet dem om at gøre det over længere tid,” vurderer John Hansen i dag.

Det er i øvrigt den sag, der udløste EU-Kommissionens ønske om yderligere beskyttelse af whistleblowere.

I en anden sag fra 2019 om defekte landingslys i Kastrup Lufthavn¹⁵ havde John Hansen kontakt med en kilde via elektroniske platforme uden at kende kilden. Pludselig mistede han kontakten med kilden, og John Hansen ved ikke, om kilden blev afsløret.

Lars Nørgaard Pedersen fra Berlingske peger på Eritreasagen som et eksempel på en sag, hvor to fortrolige kilder af sig selv valgte at stå frem. De to konsulenter advarede mod at sende flygtninge tilbage til Eritrea, mens den færdige rapport fra Udlændingestyrelsens endte med at konkludere det stik modsatte af deres undersøgelse, nemlig at det skulle være sikkert.

”Det gik dem desværre ikke særlig godt. Med mediernes mellemkomst blev to formelle advarsler trukket tilbage, og de fik relativt fine aftrædelsesordninger. Men det er tankevækkende, at udgangen på, at de forsøgte at oplyse omverdenen om, at deres chefer forsøgte at tvinge dem til at nå til et bestemt resultat, blev, at de mistede deres job.”

De to, chefkonsulent Jens Weise Olesen og hans mangeårige kollega Jan Olsen, valgte at sygemelde sig i protest mod rapporten og endte med at forlade Udlændingestyrelsen¹⁶.

Konklusion:

Interviewene i denne undersøgelse peger på, at journalisters fortrolige kilder kun i meget, meget få tilfælde bliver afsløret. Når det sker, er det gerne fordi kilden selv vælger at stå frem. I sådanne tilfælde går det dem desværre ofte dårligt.

¹⁵ <https://www.dr.dk/nyheder/indland/lufthavn-bekraefter-sag-om-loesrevne-lys-paa-landingsbaner-vi-tager-det-meget>

¹⁶ <https://www.magisterbladet.dk/magasinet/2015/magisterbladet-nr-4-2015/eritrea-folk-nej-vi-fortryder-ikke>

Skal journalister afsløre andre journalisters fortrolige kilder?

Holdningerne er delte blandt de interviewede. En hel del af dem siger, at det kunne de aldrig selv finde på. Og nogle siger, at det kan være aktuelt i helt særlige sager, for eksempel for at motivfor-ske kilderne.

Spørgsmålet er blevet rejst på baggrund af bl.a. disse tre sager:

- Det Fri Aktuelt forsøgte at finde Jyllands-Postens fortrolige kilder i sagen om Danske Bank i 1996. Jyllands-Postens artikler handlede blandt andet om, at banken tørrede store tab af på småaktionærene i forbindelse med rekonstruktionen af Hafnia-koncernen. Argumentet for Det Fri Aktuelt for at lede efter de fortrolige kilder var, at det ville vise en væsentlig uenighed i bankens bestyrelse. Det Fri Aktuelt afslørede så meget om den person, de mente var kilden, at vedkommende, advokat Per Overbeck, blev stemplet, og det fik store personlige konsekvenser for ham.¹⁷
- Forsvarsminister Søren Gade (V) orienterede den 27. april 2007 Udenrigspolitisk Nævn om indsættelsen af Jægerkorpset i Irak. Senere samme dag kunne TV 2 og Jyl-lands-Posten offentliggøre historien. Jægerkorpsets daværende chef, Henrik Friis, hæv-dede, at oplysningerne kunne bringe danske soldaters liv i fare. Dokumentarfilminstruktø-ren Christoffer Guldbrandsen beskyldte i 2010 pressechef i Forsvarsministeriet, Jacob Win-ther, for at stå bag lækagen til TV 2, og der blev rejst en straffesag mod Winther. I februar 2011 traf Højesteret afgørelse om, at nyhedschef Michael Dyrby og journalist Rasmus Tantholdt fra TV 2 ikke skulle pålægges vidnepligt. Efterfølgende besluttede Rigsadvoka-ten i juni 2011 at opgive sagen mod Winther. Det viste sig senere, at oplysningerne var kommet frem i en briefing fra Søren Gade i den danske lejr i Irak, Camp Einherjer, i slutnin-gen af april 2007, hvor Rasmus Tantholdt var til stede.¹⁸
- 3. juni 2010 skrev B.T. om, at Helle Thorning-Schmidts mand, Stephen Kinnock, ikke havde betalt skat i Danmark i 2009, men derimod i Schweiz. Ifølge Ekstra Bladet var det davæ-rende skatteminister Troels Lund Poulsens spindoktor Peter Arnfeldt, der havde lækket op-lysningerne. Det oplyste journalist på Ekstra Bladet, Jan Kjærgaard, til Skattesagskommis-sionen. Men Kjærgaard havde slettet sine interviews med Arnfeldt og kunne ikke dokumen-tere påstanden.¹⁹

Sagerne om Thornings skattesag og lækagesagen rejste en diskussion blandt journalister og re-daktører om, hvorvidt magthavere skulle kunne lægge sig i læ af kildebeskyttelse til at plante histo-rier.

Astrid Fischer, DR, formulerer sin tilgang til dilemmaet på denne måde:

”Man skal være meget forsigtig med at love kildebeskyttelse til magthavere. Fortrolig-hed skal beskytte de svage parter og ikke de stærke parter. De må beskytte sig selv. Det er et dilemma, vi tit er i. Politisk spin er vigtigt at afsløre.”

I en konkret sag fra 2013 valgte Christine Cordsen som leder af Jyllands-Postens politiske redak-tion at offentliggøre et forsøg på spin. Under overskriften ”SF-spindoktor underløb S-top” fortalte

¹⁷ <https://journalisten.dk/pa-aerens-mark/>

¹⁸ <https://www.berlingske.dk/politik/laekagesag-pegar-mod-soeren-gade>

¹⁹ <https://www.dr.dk/nyheder/dag-1-overblik-det-sagde-de-foerste-vidner>

avisen, hvordan en SF-spindoktor gødede jorden for de hårde anklager om løftebrud, som dengang ramte regeringen S-R-SF, da forslaget om øremærket barsel til mænd blev skrottet. Centrale SF-rådgivere indsamlede tidligere citater fra ledende socialdemokrater og sendte dem på mail til pressen. Jyllands-Posten beskrev, hvordan avisen modtog dokumentet via e-mail fra skatteminister Holger K. Nielsens (SF) særlige rådgiver, Thomas Brahm.

”Jeg havde talt med spindoktoren, men jeg havde ikke aftalt med ham, at han skulle sende citaterne. Hvis jeg havde lavet sådan en aftale med ham, havde vi ikke kunnet bringe historien.”

Hun vurderede, at spin-historien var vigtigere end de gamle citater.

”Hvis jeg havde haft en aftale med ham, havde jeg ikke bragt historien. Jeg synes, at vi som medier skal være meget opmærksomme på, om vi bliver brugt i et spil. Vi skal vise, at vi er uafhængige,” siger Christine Cordsen.

Historien om SF-spindoktorens samling af citater fra ledende socialdemokrater havde store omkostninger for den pågældende spindoktor. Han blev fyret. Artiklen bliver i dag brugt som en reference i diskussioner om politisk journalistik, og som eksempel på at spindoktorer og politikere ikke bare kan tage for givet, at medierne per automatik giver dem kildebeskyttelse og undlader at skrive om deres forsøg på at plante dårlige historier om andre folketingsmedlemmer.

”Brug af anonyme kilder på Christiansborg har ændret sig meget. Det er ikke længere udbredt at lave nyhedshistorier på basis af anonyme kilder. Der er større forsigtighed,” siger Christine Cordsen.

Hun nævner sagen med Lars Løkkes bebudede afgang som venstreformand, der viste sig at være forkert²⁰.

Christine Cordsen bruger til gengæld i meget høj grad anonyme kilder til at finde historier og afprøve positioner, dvs. til baggrund.

”Hvis jeg ikke respekterer, at det er oplysninger til baggrund, så holder jeg ikke ret længe. Det er et tillidsforhold, man bygger op over mange år,” siger hun.

Det er sager som disse, der får nogle af de 17 interviewede til at sige, at jagt på andres fortrolige kilder kan være relevant. Men det er i givet fald meget ekstraordinært og drejer sig om sager, hvor magthavere benytter kildebeskyttelse til at dække over magtmisbrug. Hovedparten af de interviewede ønsker ikke at være med til at jage andre journalisters fortrolige kilder.

Samtidig betyder det også, at undersøgende journalister ikke skal love kildebeskyttelse til alle.

”Hvis du har lovet kildebeskyttelse til en spindoktor, så kan du ikke gøre andet end at holde fast. Det gælder hele vejen igennem. Derfor skal du passe på med, hvem du lover kildebeskyttelse og i hvilken sammenhæng. Bordet fanger,” påpeger Morten Pihl.

Konklusion:

Journalister skal passe på med, hvem de lover kildebeskyttelse, så det ikke bliver en metode for spindoktorer og andre repræsentanter for magthavere til at plante historier. Har man som journalist lovet kildebeskyttelse, fanger bordet. Man kan ikke bagefter ændre på aftalen.

²⁰ <https://sr.tv2.dk/klumme/2014/06/medier-fanget-i-magtspillet-om-loekke/>

Vil whistleblowersystemer mindske behovet for fortrolige kilder?

Whistleblowerbeskyttelse skal indføres i dansk lov senest i 2021 som følge af et EU-direktiv. EU lægger op til, at ordningen i forskellig grad kan garantere fortrolighed, og at de indrapporterede sager skal undersøges.

Holdningen blandt de 17 interviewede er meget ensartet. Whistleblowersystemer vil - uanset hvor gode de er - kun opfange nogle problemer. Systemerne virker i ideelle organisationer, hvor der er en generel vilje hos en topledelse til hele tiden at få ryddet op i dårlige sager og en konstant opmærksomhed på, hvad der udvikler sig af dårlig praksis, og hvor der er en reel vilje til at beskytte og honorere whistleblowere.

Men den slags organisationer er der ikke mange af. Og hvis de er der, er det som regel kun i nogle år, hvorefter tingene sander til.

I stedet vil whistleblowersystemer risikere at være en skønmalning, som gør det sværere at få af-dækket problemer.

Lars Nørgaard Pedersen, Berlingske, pointerer, at man nogle gange kan få det indtryk, at whistleblowersystemer lige så meget er til for at holde kritikere og sager inden døre.

”Grundlæggende ser det så fint ud og kan bruges i skåltaler, men det halter langt bagefter i praksis. Når lortesagen ligger der, er det fristende for en organisation at lægge låg på.”

Morten Pihl, Jyllands-Posten supplerer:

”Der er jeg defaultistisk på menneskehedens vegne.”

Niels Sandøe fra Jyllands-Posten mener, at whistleblowersystemer vil fungere i en stor, ærlig virksomhed.

”Men ellers virker det ikke. Så vil det kun polere virksomheden udadtil. Den vil køre et glansbillede ud.”

Johan Christensen, Børsen, mener, at et whistleblowersystem kun kan virke, hvis en whistleblower honoreres med nogle af de penge, vedkommende har sparet virksomheden eller samfundet for.

”Der skal være en økonomisk gulerod, der gør det tilpas attraktivt at sladre. Så behøver whistlebloweren ikke frygte at skulle gå fra hus og hjem.”

Astrid Fischer, DR, kan ikke forestille sig, at undersøgende journalister bliver overflødige.

”I de seneste tre-fire år har vi set flere skandalesager og mere råddenskab i administrationen. Det fanger whistleblowersystemer kun meget lidt af. Der vil fortsat være brug for undersøgende journalistik.”

Jette Aagaard, Jyllands-Posten, mener, at whistleblowersystemer kan risikere at have en decideret negativ effekt set med samfundsmæssige briller. Hun er bekymret for, om mange sager bliver lukket i tavshed og ved en intern oprydning eller et forlig, der aldrig kommer til offentlighedens kendskab. Problematikken, som whistlebloweren advarer mod, vil jo stadig have været der, men hvis den aldrig bliver offentligt kendt, bliver den præventive effekt mindre.

”Hvis Danske Bank havde løst hvidvask sagen selv, efter at whistlebloweren internt havde oplyst om problemet, så havde sagen ikke haft nær samme effekt, som den har i dag, hvor alle banker verden over har investeret milliarder af kroner i hvidvaskbekæmpelse. Offentlighed har betydning.”

Thomas Svaneborg tror ikke på et system, der vil overflødiggøre journalister. Der vil altid være noget, de systemer ikke fanger. Uanset, hvor fantastiske de er. Misbrug, korrupsion og andre lovbrud kan man aldrig sætte på formel.

Lars Teilmann mener, at der altid vil altid være noget at undersøge for journalister.

”Whistleblowere bliver kun lige i indgangsdøren i en organisation. En whistleblower løser for eksempel ikke dårlig kultur.”

Konklusion:

Whistleblowerordninger vurderes ikke af de interviewede at mindske behovet for undersøgende journalistik. I organisationer, hvor korrupsion og misbrug sker med ledelsens viden, vil interne whistleblowersystemer ikke hjælpe. Næsten alle større sager om magtmisbrug, hvidvask og lignende i de senere år er kommet frem på grund af undersøgende journalistik og ikke gennem whistleblowersystemer.

Vil whistleblowerbeskyttelse give fortrolige kilder bedre beskyttelse?

Når whistleblowere i Danmark bliver afsløret, går det dem ofte ilde. De kan miste job, parforhold og får også ofte en straf.

Selv om straffeloven i Danmark lægger op til, at der skal ske en afvejning mellem den samfundsmæssige interesse over for den ansattes tavshedspligt, så gælder den afvejning i praksis ikke uden for straffelovens regi.

Samtidig er der en yderlig retlig regulering på vej i form af implementering af et EU-direktiv om whistleblowere. De juridiske overvejelser i forbindelse med det behandles af Oluf Jørgensen i en MFI-rapport, der kommer samtidig med denne rapport.

Ovenfor er omtalt journalisters whistleblowere i Farum-sagen, Eritrea-sagen, Frederiksberg Kommune, Omar el-Husseins familie og LuxLeaks. Sammenfattende viser denne rapport, at det havde nogen konsekvenser for de fortrolige kilder i netop disse sager:

- Jørgen Lindhardt, der selv stod frem i Farum-sagen, havde i begyndelsen problemer med jobmuligheder, men ikke senere, oplyser Morten Pihl. Jørgen Lindhardt stod senere frem med ønsket om en whistleblowercentral²¹.
- De to konsulenter i Eritrea-sagen endte med en frivillig fratrædelse fra Udlændingestyrelsen.
- Sagsbehandleren i Frederiksberg Kommune, Bitten Vivi Jensen, blev dømt for at videregive tavshedsbelagte oplysninger.
- Politikeren Finn Rudaizky blev sammen med B.T.s journalist dømt i byretten for at have videregivet oplysninger om Omar el-Husseins familie. Landsretten frikendte senere journalisten, mens Rudaizky havde valgt ikke at anke sin dom.
- De to whistleblowere i LuxLeaks, Antoine Deltour og Raphaël Halet mener sammen med en række andre whistleblowere, at EU-direktivet om whistleblowere²² er utilstrækkeligt. Der er behov for en langt bedre beskyttelse af dem, der står frem i offentligheden²³.

John Hansen mener, at whistleblowere bør have helt samme beskyttelse som en journalist.

”Vi slipper godt fra det, men de bliver ramt,” siger han.

John Hansen afventer at se effekten af indførelsen af EU's whistleblowerregler i en dansk sammenhæng.

²¹ Han afslørede Farum-sagen: Opret whistleblower-central, <https://www.dr.dk/nyheder/indland/han-afsloerede-farum-sagen-opret-whistleblower-central>

²² <https://www.bbc.com/news/world-europe-42652161>

²³ <https://whistleblowerprotection.eu/blog/european-whistleblowers-call-for-better-directive/>

Lars Nørgaard Pedersen er enig i, at det vil have en effekt, hvis whistleblowere, der går til journalister, beskyttes bedre.

”Hvis det formaliseres, at folk der opdager en ulovlighed og anmelder det til fx et medie, at de så er beskyttet. Det vil flytte noget.”

Jette Aagaard er i tvivl om, hvorvidt der vil være en effekt.

”Måske tør flere tage springet, hvis der er en god orden, som faktisk beskytter dem.”

Andre af de interviewede er enten afventende eller skeptiske. Især er skepsissen udbredt hos erhvervsjournalister. Men også journalister inden for andre områder understreger, at garantier ikke hjælper noget, og at de benytter deres egen beskyttelse, hvor formålet er, at kilden ikke opdages.

”Når whistleblowere bliver opdaget i erhvervslivet, bliver de dybt skadede. Ingen ser med milde øje på det. Ingen garantier kan hjælpe dem,” understreger Niels Sandøe.

Søren Ishøy peger på, at der allerede i dag er systemer, der hjælper whistleblowere.

Som eksempel peger han på en sag fra Københavns Kommune med borgmester Anna Mee Allerslev (R), hvor overborgmester Frank Jensen (S) kom i fedtefadet, fordi han revsede den medarbejder, der havde oplyst om den radikale borgmesters misbrug.

Der var ikke tale om en navngiven person. Hverken Frank Jensen eller andre ved, hvem der tippede B.T. Det var mere principielt, at overborgmesteren kritiserede den person, der pippede til B.T. - uden at vide, hvem der gjorde det.

”Medier, DJØF og ombudsmanden gik ind i sagen. Systemet slog fast, at det skal du ikke pille ved, Frank Jensen. Så noget er godt. Det sikrer, at Frank Jensen ikke går ud over sine beføjelser,” siger Søren K. Ishøy, B.T.

Allerslev lånte rådhusen gratis til en reception i forbindelse med sit bryllup. Hun benyttede embedsmænd til at svare på 84 spørgsmål om receptionen. Hun holdt også sin 30-års fødselsdagsfest i et lokale uden at betale for det hos Øens Murerfirma, som var leverandør til Københavns Kommune.

Kilde: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/27-dage-foer-valget-saadan-smuldrede-anna-mee-allerslevs-karriere>

Konklusion:

De interviewede tror ikke, at bedre whistleblowerbeskyttelse vil betyde meget for at kunne få folk til at virke som fortrolige kilder. Selv en nok så god beskyttelse vil næppe kunne overbevise folk om, at deres whistleblowing ikke får konsekvenser for karriere og privatliv. Det helt afgørende er, at journalister lever op til garantier om kildebeskyttelse i praksis, så ingen får kendskab til kilden.

Anbefalinger

På basis af den kvalitative undersøgelse af undersøgende journalisters brug af fortrolige kilder kan de centrale anbefalinger sammenfattes således:

Ikke kildebeskyttelse til magthavere

Journalister skal være meget tilbageholdende med at love kildebeskyttelse til kilder, der repræsenterer magten. Det peger hovedparten af de interviewede på. Bordet fanger, hvis der er indgået en aftale, så man kan ikke bagefter ophæve en aftale.

Bedre beskyttelse til whistleblowere

Der er flere eksempler på, at whistleblowere er blevet forfulgt, og at deres virke som whistleblower har haft konsekvenser både arbejds- og familiemæssigt. Whistleblowere, der går ud i offentligheden med oplysninger, bør sikres samme beskyttelse som journalister, dvs. at den samfundsmæssige og demokratiske nytte af, at de har fortalt om deres viden, skal vægte langt højere end i dag. De skal ikke risikere domme på grund af overtrædelse af tavshedspligt og lignende.

Behov for en ny offentlighedslov og kulturændring

Der er behov for en ny offentlighedslov og kulturændring i det danske embedsværk. Det danske embedsværk, især i centraladministrationen har en årelang tradition for hemmeligholdelse. Den kultur er kun blevet stærkere i det seneste år, bl.a. affødt af de mange stramninger i åbenhed med offentlighedsloven fra 2013.

Mere styrke til kontroltjenester

Kontrol- og efterforskningsenheder fortjener bedre redskaber og mere styrke. Det vil blandt andet sige, at de kan – og vil - rejse straffesager i tilfælde af misbrug fra topledelse. I dag fører mange afsløringer ikke til, at der bliver ryddet op for alvor.

Bilag: Spørgeramme om fortrolige kilder

Hvor ofte benytter du fortrolige kilder?

Kommer de fra myndigheder eller organisationer?

Hvordan foregår det i praksis?

Er der sket nogle ændringer i måden, det foregår på, i den seneste tid? Håndterer I det ensartet, eller er det forskelligt fra gang til gang.

Hvor tit sker det, at kilder afsløres? Hvad er årsagen til afsløringen?

Er der opbakning fra redaktionsledelsen til jeres måde at håndtere det på? Er det jeres eget ansvar?

Hvor stor en rolle spiller de fortrolige kilder i de sager, I graver frem?

Har I haft fortrolige kilder, der inden kontakten med jer, har benyttet sig af interne whistleblowersystemer?

Har I haft nogen, der har haft en sådan mulighed, men er gået direkte til jer.

I sager, hvor en fortrolig kilde er afsløret, hvad er der sket med kilden (og med deres chefer)

Har myndigheder og organisationer iværksat mere ihærdig opsporing af kilder/læk, for eksempel politianmeldelse?

Lader I spindoktorer og toppolitikere benytte kildebeskyttelse til at plante stinkere, prøveballoner og lignende? Hvor trækker I grænsen? (Søren Gade-sagen som eksempel, Helle Thornings skattesag)

Kan det være journalistisk relevant at forsøge at afsløre andre mediers fortrolige kilder (Danske Bank).

Vil EU's whistleblowerdirektiv forbedre jeres mulighed for at bruge fortrolige kilder?

Vil de åbne systemer med tiden overflødiggøre journalisters brug af fortrolige kilder?

Ser I nogle udfordringer (juridisk og teknisk), der vil gøre det sværere at benytte og beskytte fortrolige kilder?

Hvilke journalister bør jeg ellers tale med? Redaktører?

SDU

mfi
Mediernes forsknings- og innovationscenter

sdu.dk/MFI

University of Southern Denmark

Phone: +45 6550 1000

sdu@sdu.dk

www.sdu.dk

Jyllands-Postens Fond